

Nationalstaten fjättrar historieskrivningen

Under år 2017 har man i Finland på många varierande sätt uppmärksammat landets 100 år som självständig stat. Vid statsrådets kansli har ett särskilt sekretariat för projektet ”Finland 100 år” koordinerat riksomfattande och lokala evenemang som på detta sätt fått synlighet och prestige. Historikerna har haft en given roll i uppmärksammandet av jubileumsåret, även om man kan diskutera förutsättningarna för en berikande diskussion i sådana fall där vetenskaplig expertis klämts in i evenemang vars format och ton angetts av utomvetenskapliga fora och allmän samhällsdebatt. Historikerskrået har också självmant reflekterat över jubileumsåret, vilket påverkat både innehåll och tematik för vad som skrivits och utgivits inom facket detta år.

Såsom många gånger påpekats uppstod Finland självfallet inte med en gång år 1917, varken institutionellt eller ideologiskt. Den officiella evenemangskalendern för projektet ”Finland 100 år” uppmärksammar inte heller enbart de senaste hundra årens politiska historia. Även den äldre historien och andra teman än de mest stereotypiskt finska inom historieskrivningen är företrädda, om dock mer sparsamt.

Nationella jubileumsår är uppenbara tillfällen att bearbeta de gemensamma narrationer, kollektiva minnen och upplevelser som format nationen, i den mån denna överhuvudtaget är relevant. Det hör också till att korrekt planerade jubileumspublikationer och jubileumsseminarier inte bara ger eko åt konsensuella föreställningar utan även kritiskt tar sig an konflikter, trauman och moraliskt tvivelaktiga händelseförlopp i den gemensamma historien. Vad som dock framstår som något underförstått och nästan opassande att ifrågasätta är nationens historiska existens och de ”nationella” berättelsernas betydelse för historieskrivningen och individen.

Det här diskussionsinlägget ingår i den serie bidrag som publiceras i HTF med anledning av det självständiga Finlands 100-årsjubileum.

Nationalstaten som ram för historieskrivningen ifrågasätts sål-
lan om utomvetenskapliga faktorer får avgöra vad som anses vara av
intresse. Historien ska tilltala en publik som förväntas identifiera sig
med vad den ser, hör och läser. Det kunde dock vara skäl att fråga sig
om inte uppfattningarna om vad som anses "sälja" åtminstone till en
del är förutfattade meningar och i vilken mån det trots allt är förlagen,
författarna och historikernas alster som formar och bildar smaken hos
den bildade publiken. I det här avseendet kunde historikerna rannsaka
sig själva ytterligare: vilka narrationer vill vi bidra till eller inte, var-
för och i vilken mån? Vi har en tendens att utgå från nationalstatens
narrativa relevans och begreppsmässiga legitimitet som en självklar-
het, men så behöver det inte vara, och är det faktiskt inte. Vad 'Fin-
lands' historia egentligen handlar om och varför blir också betydligt
intressantare om vi kan granska det sätt på vilket nationsbygget styr
vår historieskrivning.

Nationen och historieskrivningen

Ända sedan 1700-talet, då historien började utvecklas till en veten-
skaplig disciplin, har historieskrivningen legitimerats av att den ställts
i nationalstatens och nationsbyggets tjänst. Exempelvis Voltaire eller
Anders af Botin (*Utkast till svenska folkets historia*, 1757–1764) fram-
hävde patriotiska dygder eller fäderneslandets förflutna. Under 1800-talet
blev det nationella perspektivet systematiskt, och också efter att histo-
rieskrivningen emanciperat sig från tidigare seklers rikshistoriografers
moraliska uppdrag har den nationscentrerade historiesynen fortsatt
att frodas rätt så kritiklöst inom den historieskrivning som inte bekant
sig som "universalhistorisk" eller på annat sätt tagit kritiskt avstånd
till det nationella perspektivet.

Därtill har historieundervisningen, som format allmänhetens histo-
rieuppfattningar, i så gott som alla europeiska länder traditionellt utgått
från de nationella berättelsernas relevans, både så att den huvudsakliga
narrativa substansen är den förutfattat "egna" nationens historia och så
att nationalstaterna och de nationella konstruktionerna bibehålls som
narrativa element också i sådana sammanhang där de är rätt så onö-
diga. Då historien så länge handlat om nationella myter och stormän,
"folkets" eller andra föreställda gemenskapers kollektiva upplevelser
och minnen, rädslor och hotbilder, kollektiva neuroser och tabun, är
det inte så märkvärdigt om nationalismen har präglat allmänhetens

historiemedvetande och våra sätt att beskriva den nuvarande och den förflutna världen.

Vi kan därför inte avfärda det som enbart ett slumpmässigt uttryck för tanklöshet att en svensk kollega på en internationell konferens långt borta hemifrån råkar inleda sin föreläsning om 1700-talets Stockholm med att visa en karta över Sverige med landets nuvarande gränser. Finnen och norrmannen skrattar lågmält i bakersta raden, men varför hade kollegan ingen korrekt karta? Fanns det ingen? Vilken betydelse hade egentligen riksgrensarna för ämnet?

Oftast är det mer eller mindre omedvetet eller åtminstone okritiskt som forskningsobjekten granskas ur ett perspektiv som endast undantagsvis sträcker sig över nationalstatens yttre gränser. Vårt sätt att artikulera omgivningen i termer av länder, folk och nationer påverkar hur vi väljer och avgränsar våra forskningsämnen. Exempelen på detta är otaliga och täcker en stor variation av forskningsfrågor, men ett tema som typiskt behandlas ur en nationell synvinkel är det inom nordisk historieforskning omhuldade förhållandet mellan centralmakt och undersåtar/lokalsamhälle, vilket givetvis hänger samman med frågan om statens uppkomst. I förbifarten kan här observeras att det uttalat nordistiska perspektivet på historien i sig är en variant av nationalism och begreppsmässig isolationism. Ett annat exempel på hur de nationalistiska reflexerna styrt vårt tänkande är komparatismen, jämförandet och det parallella analyserandet av länder och kulturer, vilket förutsätter att man kan särskilja distinkta kulturella, språkliga eller administrativa enheter. I förhållande till dess internationalistiska ambition är det förbluffande hur länge komparatismen var blind för sin nationalistiska utgångspunkt.

Den förskjutna horisonten

Historien skrivs alltid ur någons synvinkel. För den historiska narrationen är det banala nationalstatsperspektivet ingalunda utan konsekvenser, vilket är lätt att observera i de skeva, utom- och populärvetenskapliga debatter som plär åtfölja de nationella jubileumsåren. Det närsynta granskandet av den egna erfarenhetshorisonten producerar idel nya byggstenar för den föreställda gemenskapens historiska självmedvetenhet. Det är dock inte längre historikerns uppdrag att skapa sådana narrationer, än mindre att skriva okritiska apologier för nationen.

Att historieskrivningens prisma är brett och mångfacetterat är en självklarhet för de flesta som kallar sig historiker, men av nyhetsrubriker och läroplaner att döma är detsamma inte alltid sant utanför skräet eller ens inom det. Den vulgärnationalistiska och populistiska synen på ett Finland skapat genom svält och förtryck och där vita heterosexuella män uppfödda på barkbröd, sprit och stryk försvarat landets självständighet mot den stora grannen i öst har under de senaste åren ridit på en gynnsam politisk konjunktur och det toleranta vetenskapsamfundets självbevarelsedrift, för att inte säga intellektuella lättja. Att ens i de mest civiliserade diskussioner ifrågasätta den nationalistiska historiesynen och själva nationalstatsbegreppets rationalitet har sina risker.

Av sina försvarare beskrivs nationalstaten som relevant för att den är en pragmatisk lösning vilken betraktas som funktionell: ett enhetligt och tydligt territorium där folk talar ett visst språk och känner en viss kulturell samhörighet, och så vidare, får vi höra. Att territorierna mycket sällan varit klara och entydiga och att det knappast finns en stat utan minoriteter är enligt detta resonemang på sin höjd störande detaljer eller problem som enkelt går att lösa ifall de inte kan ignoreras. Ja, nationalstaten har varit ett särdeles fungerande och effektivt medel för organiseringen av försvaret och för administrativt och språkligt för enhetligande, kolonisering, kulturell utarmning, förtryck och etnisk rensning. På samma sätt är också könsroller och kastindelning rationella och funktionella, men ändå ser vi dem inte längre som relevanta.

De argument med vilka nationalstatens ideologiska företrädesrätt försvaras ger uttryck för en cynisk och förringande syn på medborgarskap och på människors förmåga till alternativt tänkande. Denna förmåga bör dock inte underskattas.

Våra historiografiska *lieux de mémoire* – de ”stora skeden som format folkets öden” eller de cementerade uppfattningarna om de stora *männens* egenskaper – har i många fall blivit monument av utanförskap. Alla upplever vi oss inte lika delaktiga i samma föreställda och förstådda nationella gemenskap. Den som har en annan upplevelsehorisont än tidigare generationer av finländare uppfattar med desto större skärpa all den förljugna självgodhet som kan omge de nationella myter vi ärvt av en samhällsordning som håller på att bli obsolet.

Här återkommer vi till firandet av jubileumsåret, projektet ”Finland 100” och polemikerna kring det. Kritiken mot projektet har bland annat

gällt vilken Finlandsbild som är den ”riktiga”, som om det fanns en kanon för rättrogen finländskhet. Kritik har även kommit från medborgare som upplever vämjelse och skam över att det officiella Finland hyllar hundra år av medborgerlig sammanlevnad, demokrati och framsteg samtidigt som en patriarkalisk regering går åt med yxan på den offentliga servicen, hälsovården och den högre utbildningen och bedriver en kallsint och inhuman asylpolitik under en av de värsta flyktingkriserna på länge. De olika typerna av kritik är i sig idéhistoriskt intressant, då de uttrycker upplevelser av svek mot diverse föreställningar om vad som är eller borde vara grunden för nationalstatens historiska, moraliska och politiska identitet. Besvikelserna pekar också på en signifikativ förskjutning i den betydelse vi allmänt tillmäter de traditionella historie- och nationsuppfattningarnas substans. Därtill pekar de på en splittring av uppfattningarna om nationalstatens betydelse överlag.

Globala perspektiv

Den progressiva kritiken mot projektet ”Finland 100 år” återspeglar förändrade uppfattningar om vad som definierar staten, nationen och det medborgerliga samfundet. Vid sidan om ”vinterkrigetets anda” och den tjugitiga sisun har hållbar utveckling, hög bildningsnivå och ansvar för mänskliga rättigheter och planetens framtid trätt fram som nya element i den moderna finländska självbilden. Också inom historieskrivningen är alternativa ramverk relevanta och i många fall självklara för de generationer som i dag skriver historien.

Vi barn till 40- och 50-talisterna har våra upplevelsehorisonter och gemenskapsskapande kollektiva minnen, som format våra identiteter då vi var i den mest mottagliga av åldrar: den europeiska integrationen, Berlinmurens fall, jugoslaviska kriget, Sovjetunionens upplösning, Interrail och utbytesstudier i ett gränslöst Europa. Vi har vuxit upp med mobiltelefoner, e-post, euribor och Schengen; vi har haft nyfinländare på klassen och kompisar i Hong Kong eller Berlin. Som språkkunniga akademiska medborgare uppfostrade till mobilitet har vi blivit delaktiga i en kultur där kosmopolitism, globalism, gränsöverskridande regionala gemenskaper och flerspråkiga identiteter är inte bara teoretiska begrepp utan en naturlig, upplevd verklighet. Vi tar del i den i metropoler och gränsområden, i Bryssel, Luxemburg, Kymmenedalen eller östra Helsingfors. Vi blir inte personligt berör-

da av nationella myter och stereotyper som känns andligt fattiga eller groteskt främmande; de sju bröderna är inte våra och barkbröd har vi lyckligtvis aldrig smakat. För vår identitet är den nationalitet som står i passet av underordnad betydelse. Den är lika slumpmässig som våra förfäders ståndstillhörighet. Liksom könet är det en begränsande, påklädd identitet. Varför skulle vi då inte som historiker emancipera oss, och mogna ur dess tvång?

Nationella forskningsfrågor utan bredare kontext, utan anknytning till resten av världen, är som stadiga men avskärmade hus utan fönster, inhägnade gårdar utan omgivningar och landskap utan vyer.

Nationalstaten har sin plats i historien och är en nödvändig ramberättelse för stora delar av 1800- och 1900-talets historia, men som historiefilosofiskt ramverk är den passé. Forskningen behöver inte artikuleras i termer av det nationella över huvud taget, lika litet som kvinnor längre behöver skriva endast kvinnors historia. Historiskt sett är nationalstaten och därmed förknippade föreställda gemenskaper tämligen kortlivade. I de stora strukturernas historia, fornhistorien, klimathistorien, miljöhistorien, *la longue durée*, är nationalstaten om inte irrelevant så åtminstone av sekundär betydelse.

Även om vi kan frigöra oss från nationalismen då vi skriver historia återstår en mängd strukturella problem. De infrastrukturer historikern behöver är uppbyggda i enlighet med nationalstatsparadigmet. Tidskrifter, bibliotek, arkiv och andra forskningsorganisationer följer de nationella och språkliga indelningarna. Övernationella institutioner och fora finns och blomstrar, men tillmöts en större artikel i en samnordisk eller europeisk tidskrift samma värde som en finskspråkig monografi eller annan text i en nationellt högt rankad, men utomlands föga spridd publikation, när den enskilda forskaren söker en post som kunde ge henne eller honom en regelbunden utkomst? Fortfarande anses det viktigt att man skriver på nationalspråken, och vackert så, för den språkliga mångfaldens skull. Något särskilt vetenskapligt egenvärde har de vernakulära publikationerna dock inte, utan de är publikationer bland många andra.

Är det då naiv idealism att förespråka kosmopolitisk emancipation i dagens läge då vulgärnationalismen frodas såväl i politik och opinionsdebatt som i förmenta forskares skrivelser? Ju starkare nationalismen är, desto viktigare är en historieskrivning som inte böjer sig för dess krav. Grundvalarna för dagens moderna historievetenskap lades av

annalisterna på 1930-talet, en tid präglad lika mycket av intellektuell universalism och kosmopolitism som av fascismens frammarsch. I Marc Blochs *Apologie pour l'histoire*, skriven 1940–1941, används ordet ”stat” endast fem gånger och ”nation” inte alls.

Vi behöver inte förneka nationalstatens existens eller betydelse, men vi kan med fördel se över hur mycket vi låter den, som mental konstruktion, styra det sätt på vilket vi skriver historia och väljer våra forskningsobjekt. Ens en tillfällig frigörelse från nationalstatsparadigmet kan hjälpa oss att se det globala i det lokala, variationen och inte bara normen. Gränslöshet och diversitet innebär frihet och förnyelse också för forskningen. Inte heller Finlands historia står utanför den metodologiska och tematiska förnyelse som den transversala och globala historiesynen medför. Finland ligger inte utanför resten av världen och är inget undantag när det gäller historikernas globala ansvar för hurdana berättelser vi för vidare. De alternativa, postmoderna eller postkoloniala narrationerna hjälper oss också att hitta nyanserna, undvika grova förenklingar och klargöra varför man inte kan säga att den så kallade svenska tidens Finland exploaterades ”värre än Kongo”, utan att vi för den skull behöver rättfärdiga oss moraliskt.

Den nationslösa historieskrivningen förblir antagligen ännu ett gott tag marginell då de stora förläggarna vill sälja böcker och de gemenskapsskapande nationella historierna målas upp i löpsedelpressen. Det minskar dock inte på vår uppgift som historiker att skriva enligt bästa vetande och dra upp riktlinjerna för vad som är vår gemensamma historia; annars ligger fältet fritt för allehanda mytologiseringar. Samtidigt bär vi ansvar för att de dominerande berättelsernas betydelse relativiseras och att även andra röster blir hörda.

Charlotta Wolff